

ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΩΝ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

© Απόσπασμα από το βιβλίο: [Γιάννης Ρέντζος Ανθρωπογεωγραφία](#)

Τα τοπωνύμια αποτελούν, όπως έχει ειπωθεί, μια έκφραση της συμφωνίας των ανθρώπων με τούς τόπους. Με το τοπωνύμιο, αναγνωρίζεται και δηλώνεται ότι κάποιο *ανώνυμο κομμάτι του φυσικού χώρου έγινε επώνυμος ανθρωπικός τόπος*. Κατ' αυτή την έννοια ένα αντικείμενο της γλωσσολογίας και της φιλολογίας, που είναι βασικά η ενασχόληση με τα τοπωνύμια και τα ανθρωπωνύμια, μπορεί να θεωρηθεί και πεδίο ανθρωπογεωγραφικής προσέγγισης. Αν στην προσέγγιση αυτή συμπεριλάβουμε τα γεωγραφικά ονόματα όλων των γήινων χαρακτηριστικών, των χωρών, των λαών κ.λπ. γίνεται φανερό ότι η «γεωνυμική» ανάλυση είναι αναπόσπαστο τμήμα της ανθρωπογεωγραφίας. Εξάλλου, το ζήτημα της ονομασίας της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας (πΓΔΜ ή FYROM), που πρόβαλε ξαφνικά στην επικαιρότητα, έδειξε με παραστατικό παιδαγωγικό τρόπο πόση σημασία αποδίδουν τα κράτη και οι λαοί σε ένα ζήτημα που από γλωσσικό (που μοιάζει) γίνεται γεωγραφικό και γεωπολιτικό (όπως τα σύνορα ή η οικονομία).

Στο μάθημα που ακολουθεί θα δοθούν μερικά στοιχεία από το χώρο των γεωγραφικών ονομάτων με σκοπό να ευαισθητοποιηθεί ο αναγνώστης στη σχετική προβληματική. Χωρίς να το υπενθυμίζουμε ρητά σε κάθε σημείο, με τη λέξη τοπωνύμια εννοούμε γενικότερα τα γεωνύμια, δηλαδή τοπωνύμια, υδρωνύμια, ορεωνύμια και άλλα εδαφονύμια ή απλά θεσεωνύμια.

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΓΕΩΝΥΜΙΑΣ

Για ένα παιδαγωγικό θέμα που είναι κατά βάση ανθρωπολογικό-πολιτιστικό και που άπτεται της γεωνυμίας, το όνομα των Κυκλάδων που «κυκλώνουν» την αρχαία ιερή νήσο της Δήλου, θα μπορούσε να μας έρθει αμέσως στο μυαλό. Η προφανής ετυμολογία (κύκλος-[Κυκλάδες](#)), ο μυστικισμός που κρύβεται πίσω από τη λειτουργία του συγκεκριμένου ιερού αυτού χώρου και η παράδοση που χάνεται στα βάθη των αιώνων αποτελούν σοβαρά ανθρωπολογικά και ανθρωπογεωγραφικά κίνητρα για έρευνα. Μια πτυχή είναι γεωπολιτική, αφού η Δήλος ήταν και έδρα της «Δηλιακής Συμμαχίας», άρα στοιχείο και της αθηναϊκής ηγεμονίας.

Ωστόσο την προσοχή θα προσελκύσουν εδώ άλλα ενδιαφέροντα στοιχεία: Σε ένα άμεσο γλωσσολογικό επίπεδο πρέπει να παρατηρήσουμε ότι τα πιο πολλά ονόματα των νησιών –νησωνύμια– (Άνδρος, Τήνος, Σίφνος και όχι μόνο στις Κυκλάδες) περιέχουν στην κατάληξη ένα όμικρον. Μήπως αυτό είναι ο φορέας της έννοιας «νησί»; Η παρατήρηση δεν είναι καθόλου πρωτότυπη αφού, για παράδειγμα στη δανική γλώσσα, ένας παρόμοιος φθόγγος και ένα παρόμοιο γράμμα (ø) αποτελούν τη μονογράμματη λέξη που σημαίνει «νησί». (Το βρίσκομε, για παράδειγμα, στο όνομα [Φερόες Νήσοι](#): Færoer = Fær-ø-er =

Προβατο-νήσι-α ή Μακρο-νήσι-α, στα δανικά, όπου -er είναι η κατάληξη του πληθυντικού).

Σε ένα άλλο επίπεδο προσέγγισης, θα μπορούσαμε ακόμα να αναρωτηθούμε γιατί τα νησωνύμια μοιάζουν να είναι αρσενικού γένους με τη χαρακτηριστική κατάληξη σε -ος. Βέβαια στη σύγχρονη γλώσσα η κατάληξη αυτή έχει συντηρηθεί από τη λόγια παράδοση και την καθαρεύουσα. Η φυσιολογική εξέλιξη ήταν προς το θηλυκό γένος, όπως το βλέπουμε στον τίτλο του σολωμικού έργου «Η Γυναίκα της Ζάκυνθος», δηλαδή: η Ζάκυνθο, της Ζάκυνθος.

Η λέξη «νησάκι» που όλο και συχνότερα ακούμε, θα μπορούσε και αυτή να αποτελέσει ένα στοιχείο στην γλωσσική ανθρωπολογική έρευνά μας της γεωνυμίας. Τί εκφράζει το υποκοριστικό με την κατάληξη -άκι; Την αντίληψη κάποιου μικρού μεγέθους εκ μέρους των ίδιων των νησιωτών ή τη συμπάθεια των κατοίκων του Αιτικού Λεκανοπεδίου για τον τόπο των διακοπών τους; Η «μικρότητα» είναι 1) ένα αντικειμενικό γεωγραφικό χαρακτηριστικό (από αυτά που συνιστούν τη «νησότητα») ή 2) καθημερινό ριζωμένο βίωμα του ανθρώπου που ζει στο νησί (και έχει να κάνει με τη «νησιωτικότητα»); Ποια από τα γλωσσικά στοιχεία αυτά εκφράζουν κάποια «γνωστική δομολόγηση του χώρου»;

Στην ανθρώπινη γλώσσα υπάρχουν γενικοί καθολικοί χαρακτήρες (universals) που μπορούν να εκφράσουν κάποια γνωστική δομολόγηση του χώρου. Δηλαδή αν αντιλαμβανόμαστε όλοι οι άνθρωποι και σε όλους του τόπους κάποιες χωρικές δομές, μπορούμε με τη γλώσσα μας –όποια και αν είναι– να τις αποδώσουμε. Για παράδειγμα σε κάθε ανθρώπινη γλώσσα υπάρχει η αντίθεση «εδώ-εκεί», όπως υπάρχει και η αντίθεση του «τώρα-άλλοτε». Στα γαλλικά μπορούμε να επισημάνουμε και έναν πιθανό φωνητικό συμβολισμό στις αντίστοιχες λέξεις *ici-là*. Το *ici* (εδώ) περιέχει το φθόγγο /i/ για τον οποίο απαιτείται μικρό άνοιγμα του στόματος, ενώ το *là* περιέχει το φθόγγο /a/ για τον οποίο απαιτείται μεγάλο άνοιγμα. Εύκολα μπορούμε να δεχτούμε ότι για το «εδώ-κοντά» μας δεν χρειάζεται δυνατή φωνή, ενώ για το «εκεί-μακριά» χρειάζεται. Ανάλογα πράγματα συμβαίνουν και με το αγγλικό ζευγάρι *this* (αυτό εδώ) και *that* (αυτό εκεί πέρα).

Ο φωνητικός συμβολισμός πολύ λίγο χρησιμεύει στη ανθρώπινη επικοινωνία. Ο «μικροοργανισμός», με τα περισσότερα γράμματα από τη «φάλαινα», είναι βαρύτερη λέξη. Ωστόσο πρέπει να σημειώσουμε ότι σε μια [έρευνα](#) όπου ζητήθηκε «μεταξύ των πόλεων Υμέλη, Άρακ και Χτουμπ (μιας φανταστικής χώρας) να επισημανθεί η πρωτεύουσα», η εύηχη και καλογραμμένη με ύψιλον Υμέλη θεωρήθηκε η πιο πιθανή. Με τη λογική αυτή θα μπορούσαμε να αναζητήσουμε κάποια σχέση αντίθεσης, για παράδειγμα, ανάμεσα στη Λάρισα και τον Πύργο. Η λέξη *λάρισα* ίσως παραπέμπει σε μια ήρεμη θηλυκότητα (λ-α, σ-α), ενώ η λέξη *πύργος* θα εκφράζει την επιθετική ανδροπρέπεια (ρ-γ)

Πέρα από τους καθολικούς γλωσσικούς χαρακτήρες και το φωνητικό συμβολισμό που μπορεί να εκφράζουν στοιχεία από τη δομολογημένη αντίληψη του χώρου, η σημασία των τοπωνυμίων δηλώνει, σε μερικές περιπτώσεις, μια ταξινόμηση ομόλογη προς την πραγματικότητα. Για παράδειγμα το ζευγάρι τοπωνυμίων «κάμπος-κορυφή» εκφράζει μια αυτονόητη υψομετρική σχέση. Αυτό επαληθεύεται και στατιστικά, αν δηλαδή συγκρίνουμε το μέσο όρο του υψομέτρου των τόπων που, στη Ελλάδα, ονομάζονται *κάμπος* και των τόπων που ονομάζονται *κορυφή*. Η σχέση είναι 230 m / 600 m.

Ο Alfred Gell, σε μια σειρά από εργασίες του, επιχειρεί να συστηματοποιήσει τη σχέση αρθρωτικού/φωνητικού συμβολισμού και γεωνυμίας με βάση τις παρατηρήσεις του στους [Umeda](#) της [Παπούα - Νέας Γουινέας](#). Υποστηρίζει ότι σε μερικές γλώσσες που ομιλούνται σε πυκνά δασικά οικοσυστήματα, όπου σαφώς υπερισχύουν η ακοή και η όσφρηση στην όραση (και μάλιστα για μεγάλες αποστάσεις), παρατηρούνται χαρακτηριστικά φαινόμενα φωνητικού συμβολισμού. Στους Umeda, για παράδειγμα, τα φατνιακά σύμφωνα όπως το /d/ και το /t/ εκφράζουν τη «κεντρικότητα», ενώ τα υπερωικά όπως το /g/ και το /k/ εκφράζουν την «περιφερειακότητα». Ακόμα, στη λέξη *sis* που σημαίνει βουνό, ο επαναλαμβανόμενος συριστικός χαρακτήρας του /s/ και το κλειστό φωνήεν /i/ συνδέονται με χαρακτήρες των βουνών του χώρου όπου ζουν οι Umeda και εμφανίζονται και σε άλλες λέξεις που δηλώνουν παρόμοιους χαρακτήρες. Η λέξη *awsis*, στη οποία οι φθόγγοι /aw/ προφέρονται έτσι ώστε το πολύ ανοιχτό /a/ να «φρενάρει» πάνω στο /w/, σημαίνει αυτό που θα μπορούσαμε να αντιληφθούμε αν αναλύαμε ετυμολογικά τη λέξη: «φράγμα βουνών».

Σε καθαρά φυσικο-ανθρωπολογικό και σωματολογικό επίπεδο μια γενική αίσθηση του χώρου που θα αποτελούσε και τη βάση για μια δομολόγησή του μπορεί να προέλθει 1) από το πεδίο βαρύτητας, που μας δίνει τη διεύθυνση πάνω-κάτω (της κατακορύφου), 2) από τη φαινομενική κίνηση του ήλιου με την ανατολή (Ανατολή) και τη δύση (Δύση) και 3) από το γεωμαγνητικό πεδίο που μας δίνει τη διεύθυνση του Βορρά. Η αίσθηση του «πάνω-κάτω» είναι πράγματι γνωστή και κυρίαρχη στο ανθρώπινο είδος και συνδέεται με την όρθια θέση και την πτώση. Σε κάποια εποχή της εξέλιξής μας, η κυριότερη αιτία θανάτου ήταν η πτώση από τα δένδρα. Αντίθετα ο Βορράς και τα άλλα σημεία του Ορίζοντα δεν αποτελούν ένα γενικό και καθολικό πλαίσιο ονοματοθέτησης του χώρου. Γι' αυτό και η γεωνυμία συνδέεται περισσότερο με την κατακόρυφο παρά με τα σημεία του Ορίζοντα. Αν θέλαμε να περιοριστούμε στην ελληνική τοπωνυμία, τα επιρρήματα άνω και κάτω προσδιορίζουν εκατοντάδες τοπωνύμια, ενώ τα σημεία του ορίζοντα βρίσκονται μόνο σε ελάχιστες διοικητικές οριοθετήσεις. Τα «Βόρεια προάστια» του Αττικού Λεκανοπεδίου αποτελούν μια σπάνια περίπτωση ελληνικής ονοματοθεσίας με χρήση σημείου του ορίζοντα. Σημειώνουμε πως το «άνω» εννοεί πολλές φορές και «πέρα» «εκείθεν».

Ο David Sopher παρατηρεί ότι το κινέζικο τοπωνυμικό σύστημα αντλεί πολλά

από τη χρήση των σημείων του ορίζοντα. Ίσως οι Κινέζοι είχαν επισημάνει πώς τα κινέζικα κουτάλια από «οπτή γη» (ψημένος πηλός), όταν τα στριφογύριζαν σαν «ρουλέτα» πάνω στο τραπέζι, σταματούσαν σε ορισμένες θέσεις «προσανατολισμένα» προς το Βορρά. Γίνονταν δηλαδή πυξίδες. Τα ονόματα Πεκίνο και [Νανκίν](#) (ή [Νανκίνγκ](#)) ετυμολογούνται ως «Πρωτεύουσα του Βορρά» και «Πρωτεύουσα του Νότου». Χωρίς να φύγουμε από τον ανθρωπογεωγραφικό χώρο της Άπω Ανατολής, η ιαπωνική πρωτεύουσα Τόκιο ετυμολογικά σημαίνει «πρωτεύουσα της Ανατολής». Από τις δυτικές γλώσσες, υποστηρίζει ο ίδιος ερευνητής, οι αγγλοσαξονικές γλώσσες χρησιμοποιούν περισσότερο τα σημεία του ορίζοντα από ότι οι νεολατινικές. Βέβαια το ζήτημα που πρέπει να διευκρινισθεί σε κάθε περίπτωση είναι το κατά πόσο κάποια τοπωνύμια είναι λαϊκά και παραδοσιακά ή έχουν πλαστεί από λογίους και τη διοίκηση ή τις στρατιωτικές γεωγραφικές υπηρεσίες.

Πέρα από τη χρήση των θεμελιωδών διευθύνσεων στο χώρο, ανθρωπολογική σημασία έχει επίσης και η ύπαρξη και δημιουργία ονομάτων που λαμβάνουν υπόψη και άλλους γενικούς τοπολογικούς χαρακτήρες του χώρου. Για παράδειγμα το μέσο και το κέντρο, όπως το αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι. Επίσης, σε σχέση με μια ευθεία όπως η ακτή, είναι ενδιαφέρον να αναζητηθεί ή ύπαρξη τοπωνυμίων που να δηλώνουν το «προς την ακτή» ή «από την ακτή». Ακόμη, σε ένα νησί, ας πούμε κυκλικό, θα είχε ανθρωπολογική αξία ως προς τη δομολόγηση του χώρου από τον κάτοικό του αν ανακαλύπταμε τοπωνύμια ή γεωνυμικές εκφράσεις που να δείχνουν τη σχέση με το χώρο ως ακτινική (κεντρομόλο ή φυγόκεντρο) κίνηση και περιμετρική (δεξιόστροφη ή αριστερόστροφη) κίνηση.

Ο γάλλος επιστημολόγος [Gaston Bachelard](#) (1884-1962) στο βιβλίο του *Η ποιητική του χώρου* κάνει πολλαπλές και βαθιές αναζητήσεις σε τέτοια θέματα, όχι βέβαια σε σχέση με τα τοπωνύμια αλλά σε σχέση με την ενσυνείδητη ή όχι δομολογίσιμη αντίληψη του χώρου και των τόπων, όπως αυτή παρουσιάζεται στην πεζογραφία και την ποίηση. Στη «διαλεκτική του έξω και του μέσα», που είναι το τελευταίο κεφάλαιο του πιο πάνω βιβλίου, παραθέτει απόσπασμα από κείμενο με τις εμπειρίες ενός [συγγραφέα](#) στην απέραντη [πάμπια](#) της Νότιας Αμερικής:

«Μετά από τόσο πολύ άλογο [= ιππασία] και τόση ελευθερία, και μετά από τόσον ορίζοντα που έμενε πάντα ίδιος χωρίς ν' αλλάζει, παρά τον απελπισμένο καλπασμό, η πάμπια έπαιρνε για μένα την όψη φυλακής, απ' τις άλλες πιο μεγάλης».

Μια τέτοια διαπίστωση για τη σχετικότητα της αντίληψης του χώρου και των τόπων μας φέρνει στο νου αυτό που γράφει ο Βίκτωρ Ουγκό στην *Παναγία των Παρισίων* και που παραθέτει πάλι ο Bachelard: «*Για τον Κουασιμόδο ο καθεδρικός ναός ήταν το αυγό, η φωλιά, το σπίτι, η πατρίδα, το Σύμπαν*». Ίσως πρέπει εδώ να θυμηθούμε την περίφημη ημιτελή εκκλησία [Sagrada Familia](#) του Gaudí στη Βαρκελώνη που ενώνει, άστεγη και ημιτελής καθώς είναι, το μικρό

«μέσα» με το απέραντο «έξω». Ή, να φέρουμε στο νου μας, και μερικούς πίνακες του [Πενέ Μαγκρίτ](#). Όμως για τα ζητήματα της τοπωνυμίας, που μας ενδιαφέρουν εδώ, αυτή η σχετικότητα στην αντίληψη του χώρου που διαπιστώνουμε έχει την εξής σημασία: Τοπωνύμια των οποίων το φανερό ή ετυμολογικό περιεχόμενο είναι κάποιο φυσικό, γεωγραφικό ή πληθυσμικό μέγεθος δεν είναι βέβαιο ότι ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, παρά μόνο σχετικά. Η περίπτωση «Πάρος-Αντίπαρος» είναι ένα ωραίο παράδειγμα ακριβούς ονοματολογίας αλλά απόλυτα «παροκεντρικό». Πόσο ανεξάρτητη και υπερήφανη είναι η ονοματοδοσία στο Μεγανήσι της Λευκάδας! Πόσο μεγάλο όμως είναι αυτό το μικρό νησί;

ΚΟΛΠΟΣ ΒΕΓΓΑΛΗΣ

Βόρεια Άνταμαν

Κεντρική Άνταμαν

Νότια Άνταμαν

Μικρή Άνταμαν

ΜΠΑΓΚΛΑΝΤΕΣ
Νησιά Άνταμαν

Ινδία, Σρι Λάνκα, Μιανμάρ, Λαός, Βιέτν, Ταϊλάνδη, Καμπούτζη, Μαλαισία

Αν τα Νησιά Άνταμαν ήταν μόνο δύο, η ονομασία με χρήση των λέξεων «Βόρεια» και «Νότια» Νήσος θα ήταν αρκετή.

Επίσης με την επιπλέον χρήση της λέξης «Κεντρική» Νήσος Άνταμαν θα ρυθμιζόταν το ζήτημα του ονόματος του μεσαίου νησιού.

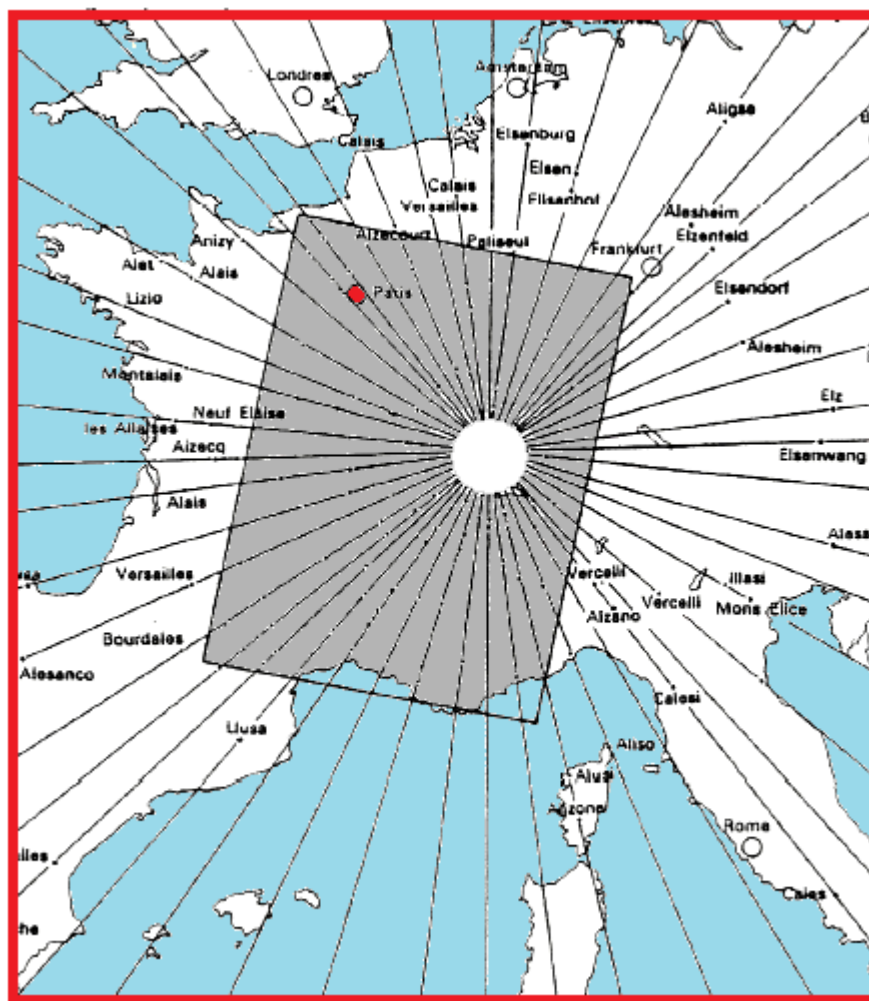
Όμως η ύπαρξη και τέταρτου μικρότερου νησιού επιβάλλει τη χρήση ενός ακόμα επιθέτου «Μικρή».

Αλλά το νησί αυτό είναι στην πραγματικότητα το «νότιο» που, μάλιστα, αφού προστίθεται ως τέταρτο, ανατρέπει την έννοια του μεσαίου, της «Κεντρικής Νήσου», αφού παύουν να είναι μονά και γίνονται ζυγά.

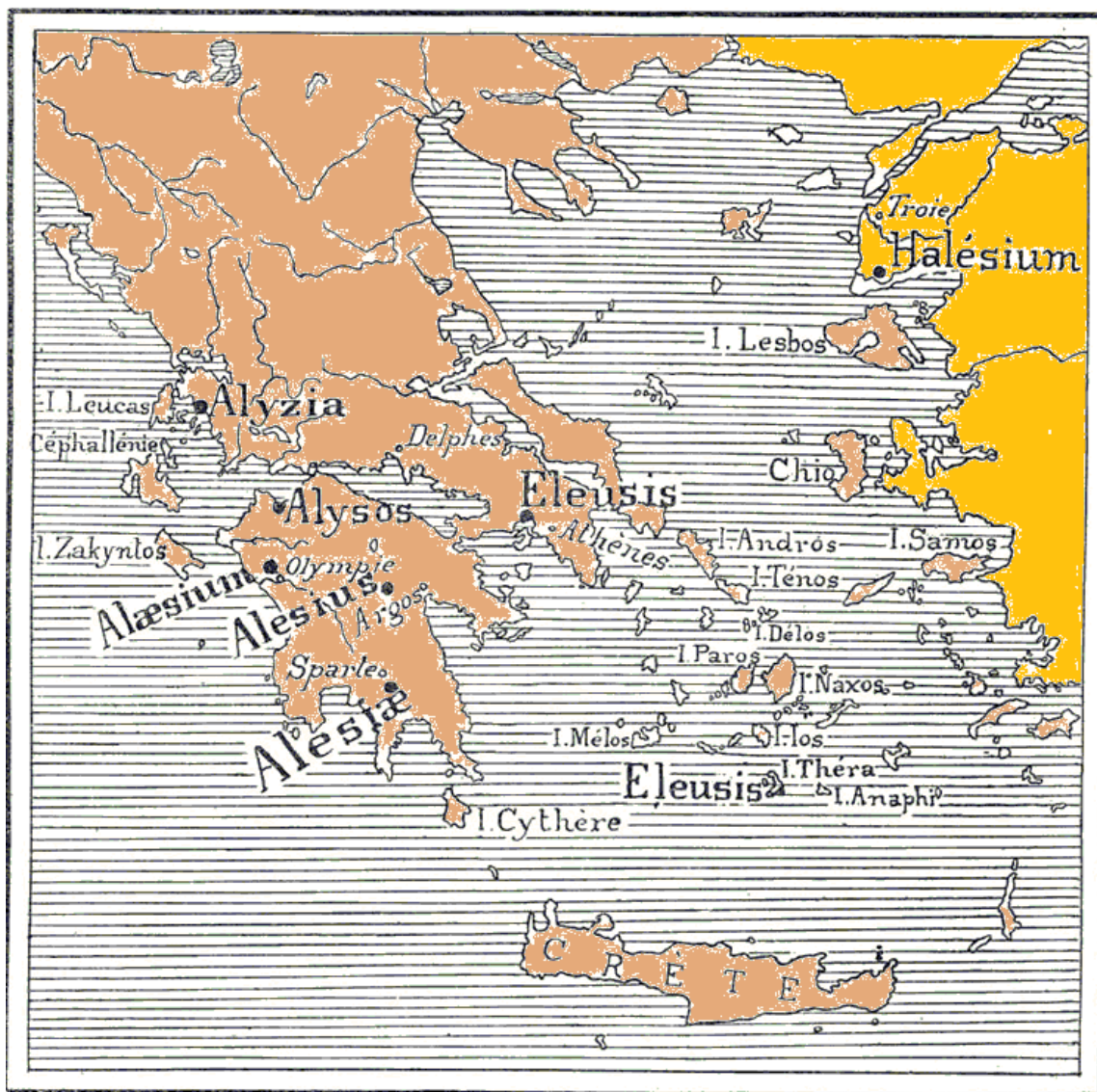
Τα ονόματα των (μεγαλύτερων) Νήσων Άνταμαν αποτελούν ένα παράδειγμα των δυσκολιών μιας αντικειμενικής ονοματοδοσίας. Υπογραμμίζουμε εδώ το εξής: Αν τα ονόματά τους ήταν αποτέλεσμα μιας βιωματικής συναίσθησης «βορειότητας», «μικρότητας» κ.λπ., θα είχαμε ένα ωραίο παράδειγμα «γνωστικής δομολόγησης του χώρου» με ανάδειξη σχέσεων, δομών και λειτουργιών που ίσως προερχόταν από τους ίδιους τους κατοίκους ή τους

πρώτους οικιστές (εποίκους). Τα επίθετα όμως που χρησιμοποιήθηκαν είναι χωρίς αμφιβολία χρήσιμες διοικητικές ή λόγιες επινοήσεις.

Τελειώνοντας το μέρος αυτό θεωρούμε χρήσιμο να επισημάνουμε : 1) Πόσο περίεργη είναι η ετυμολογική σχέση της αγγλικής λέξης *North* (Βορράς) με τις αρχαίες ελληνικές λέξεις *νέρθε* (κάτω) και *νέρτερος* (κατώτερος) και 2) Πόσο περίεργη είναι η χαρτογραφική ευθυγράμμιση των πόλεων που περιέχουν τη ινδοευρωπαϊκή ρίζα *ales* (όπως στη λέξη Ελευσίνα). Βλ χάρτη. Ναι. Τα ονόματα έχουν κάποια σχετική ιστορική αξία. Όμως πόσο χωριό (= Dorf) είναι το Düsseldorf, αυτή η ωραία πόλη της Γερμανίας;

Ο γάλλος φιλόλογος Xavier Guichard (Ξαβιέ Γκισάρ) στο έργο του *Eleusis Alesia* (1936), όπου περιλαμβάνονται και 555 χάρτες, επεσήμανε την παρουσία στον ευρωπαϊκό γεωγραφικό χώρο πολυάριθμων τοπωνυμίων με κοινή τη ρίζα *-ales* τα οποία αντιστοιχούσαν στα εξής τοπογραφικά χαρακτηριστικά (1) τοπίο με λόφο, ποτάμι και πηγάδι, και (2) υπαγωγή σε μερικές ευθείες. Το γκρίζο ορθογώνιο της εικόνας παραπέμπει για τα πολυάριθμα γαλλικά τοπωνύμια σε άλλο χάρτη. Στο σημείο συνάντησης των ευθειών βρίσκεται η πόλη Alesia. Βλ. και την επόμενη εικόνα.

Θέσεις με τοπωνύμια Ελευσίνας και Αλύσιας ή Αλέσιας αναγνωρίζονται σε πολλές εκτάσεις του αρχαίου κόσμου και αποτελούν αντικείμενο μιας «μυστικής» γεωγραφίας. Ας θυμηθούμε την Ελευσίνα και τα «ελευσίνα μυστήρια». «Ελευσίνες» υπήρχαν, κατά τον Γκιζάρ, δύο.

Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Σε πολλές ινδοευρωπαϊκές γλώσσες η λέξη "θάλασσα" αποδίδεται με ετυμολογικά συγγενείς μεταξύ τους λέξεις όπως *mer* (γαλλ.), *mare* (ιταλ.), *Moré* (ρωσ.), ενώ η ελληνική λέξη έχει πιθανώς προελληνική προέλευση. Ανάλογα συμβαίνουν και με τη λέξη "νήσο" (νησί) που σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες [*isola* (ιταλ.), *isla* (ισπ.), *island* (αγγλ.)] φαίνεται να έχει μια κοινή προέλευση ξέχωρη από την ελληνική (για την οποία παράβαλε: *ναυς*, *νεύσις*,

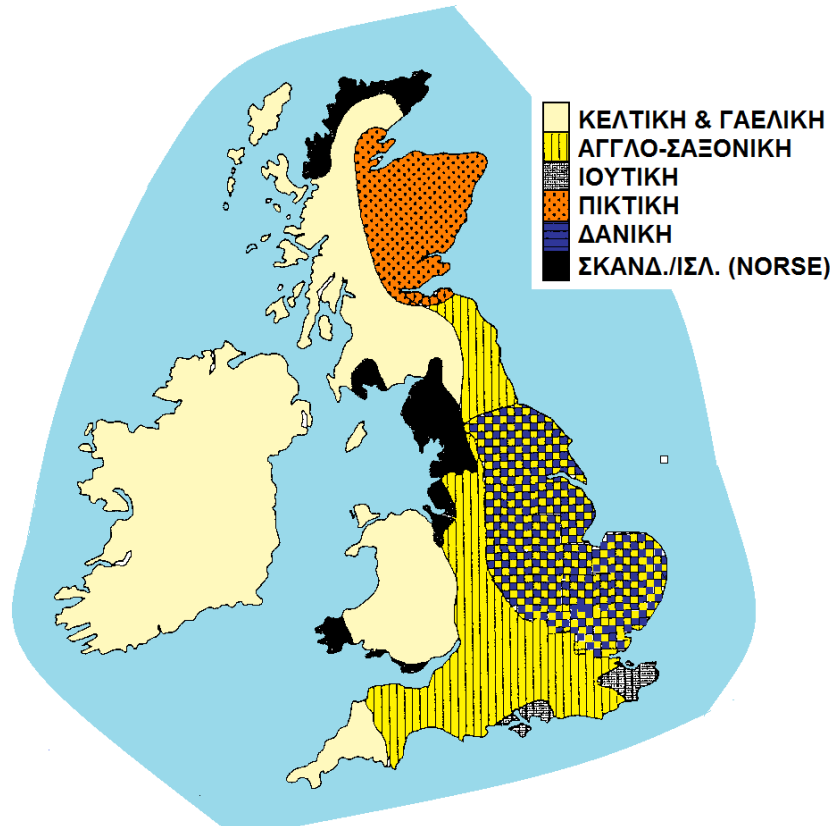
νήσσα, λέξεις που όλες συνδέονται με το υγρό στοιχείο και ενδέχεται να παραπέμπουν στη μορφή του «Αρχιπελάγους» [= των νησιών του Αιγαίου] σαν επιπλέοντων όγκων). Αντίθετα, το όρος (βουνό) παρουσιάζει ομοιότητα στα ελληνικά και τις σλαβικές γλώσσες (ρωσ. *Гора*) όχι όμως και στις νεολατινικές.

Τέτοιες παρατηρήσεις οδηγούν –όταν ακολουθούνται επακριβώς οι κανόνες της γλωσσολογίας και της εθνολογίας– σε χρήσιμα συμπεράσματα για τις επαφές των λαών και τις μετακινήσεις τους. Ο αρχαιολόγος Cyrus Gordon, για παράδειγμα, βασιζόμενος στη συχνότητα με την οποία εμφανίζεται η ρίζα *para* σε πολυάριθμα ονόματα ποταμών της Ν. Αμερικής (Παρανά, Παραγουάης, Παραϊμπα, Παρανάιμπα, κ.ά) κάνει ένα συσχετισμό με τον Ευφράτη, του οποίου η μη εξελληνισμένη απόδοση περιέχει καθαρά την ίδια ρίζα. Φτάνει έτσι στο συμπέρασμα ότι προ 6000 ετών θα υπήρχε μια σχέση ανάμεσα στους κατοίκους της Μεσοποταμίας και της Ν. Αμερικής.

Σε γενικότερη βάση, οι γεωγραφικοί όροι, τα τοπωνύμια ή η συστηματική επανάληψη των καταλήξεών τους αποτελούν ένα χρήσιμο εργαλείο διασταύρωσης ή αποκάλυψης ανθρωπογεωγραφικών και ιστορικών πληροφοριών. Ο πίνακας που δίνουμε πιο κάτω (σε απόσπασμα) επιτρέπει στους μελετητές της ιστορίας της Μ. Βρετανίας να μελετήσουν την ιστορική διαδοχή των κατακτήσεων που υπέστη ο χώρος αυτός. Στο χάρτη βλέπουμε πως είχαν καταληφθεί και εποικισθεί διάφορες περιοχές της Μ. Βρετανίας πριν από τους Νορμανδούς.

ΚΑΤΑΛΗΞΕΙΣ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΗΣ Μ. ΒΡΕΤΑΝΙΑΣ	
Κελτικά	Ρωμαϊκά (Λατινικά)
Avon (ποτάμι) -coed (δάσος) -pen (λόφος, έξαρση)	street (λιθόστρωτος δρόμος) -caster, -cester, -chester (οχυρό, πόλη σε οχυρό)
Αγγλοσαξωνικά	Σκανδιναβικά
-ing, -ingham (αγροτόσημο) -wich (κτηνοτροφικός αγρός) -leigh, lee (ξέφωτο δάσους) -den (βοσκότοπος χοίρων)	-by (πόλη) -ings (βαλτώδης τόπος) -kirk (εκκλησία) -beck (ρεύμα, ρυάκι)

Γενικά η place-name investigation ως μέρος των place-name studies παρουσιάζει πολλαπλό ανθρωπογεωγραφικό ενδιαφέρον.

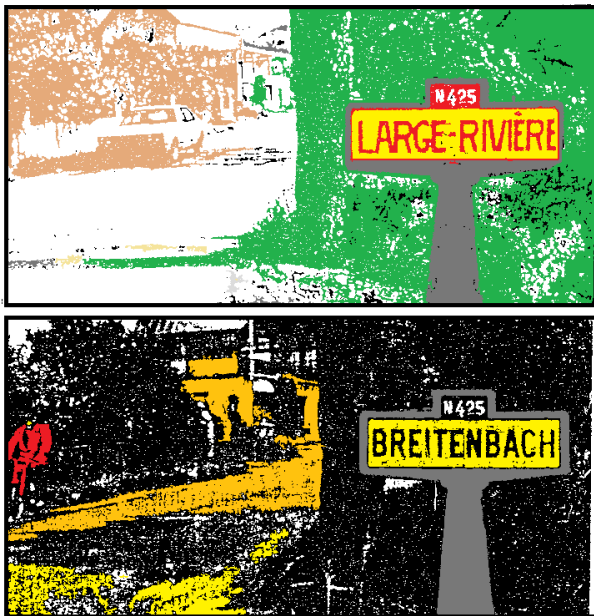
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΔΟΧΗ

Με βάση την τοπωνυμική έρευνα μπορεί να σχεδιαστεί ο παραπάνω χάρτης των διαδοχικών κατακτήσεων που υπέστησαν τα βρετανικά νησιά μέχρι τους Νορμανδούς (1066). Δεν περιλαμβάνονται οι ρωμαϊκές-λατινικές εκδοχές.

ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΤΩΝ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΞΩΝΥΜΙΑ

Στα πλαίσια των σημερινών κρατών η έρευνα των τοπωνυμίων δεν έχει μόνο ακαδημαϊκό ενδιαφέρον. Έχει και ειδικότερη σημασία. Πολύ συχνά, απλά τοπωνύμια αλλά και ονόματα χωρών αλλάζουν. Άλλοτε πρόκειται για καθαρά συμβολικές ενέργειες που σχετίζονται με κάποιο εθνικό ή εθνοτικό γόητρο και άλλοτε για στοχοθετημένες δράσεις που έχουν ιδιαίτερο εδαφικό γεωπολιτικό χαρακτήρα.

Τις τελευταίες δεκαετίες, μετά την ανεξαρτητοποίηση των χωρών τις Αφρικής, είδαμε μαζικές μετονομασίες: Ζαΐρ (πρώην Βελγικό Κογκό και μετά πάλι Ζαΐρ), Τανζανία (πρώην Τανγκανίκα, μαζί με τη νήσο Ζανζιβάρη), Γκάνα (πρώην Χρυσή Ακτή), Μπένιν (πρώην Δαχομέη), Ζάμπια (πρώην Β. Ροδεσία) κ.ά. Ας σημειωθεί ότι η Νότια Αφρική, όπου πρόσφατα ο μαύρος πληθυσμός απέκτησε αστικά και πολιτικά δικαιώματα, δε μετέβαλε το όνομά της υπέρ του ονόματος Αζανία, που χρησιμοποιούσαν ως παραδοσιακό οι καταπιεζόμενοι μαύροι κάτοικοι.

Το «Breitenbach» (Μπράιτενμπαχ, γερμ. Πλατυρύακας) της [Αλσατίας](#) μεταφράστηκε από «εθνικιστές» σε «Large-Rivière» (Λάρζ-ριβιέρ, γαλλ. Πλατυπόταμος).

Στο χώρο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, μετά τις μείζονες πολιτικές αλλαγές της τελευταίας δεκαετίας του 20ού αιώνα, παρατηρήθηκαν μερικές εύλογες μετονομασίες. Για παράδειγμα το επίσημο όνομα της Λευκορωσίας, στις σχέσεις της με τις ξένες χώρες, δεν θα προέρχεται πλέον από τη ρωσική απόδοση (Μπιελοροσίγια) αλλά από τη λευκορωσική (Μπελαρούς). Η πιο ενδιαφέρουσα αλλαγή, με μεγάλη συμβολική σημασία, είναι η επαναφορά του παλαιού ονόματος του Λένινγκραντ, δηλαδή Αγία Πετρούπολη. Στα ελληνικά, πάντως θα ήταν προτιμότερη η απόδοση Αγιοπετρούπολη, αφού το επίθετο "άγιος" προσδιορίζει το όνομα Πέτρος και όχι την πόλη. Άλλες αλλαγές: Μαριούπολη (πρώην Ζνάνοφ), Νίζνι Νοβγκορόντ (πρώην Γκόρκι, προς τιμή του Μαξιμ Γκόρκι, που γεννήθηκε εκεί), Εκατερίνμπουργκ (πρώην Σβερντλόφσκ). Τα ονόματα Ζνάνοφ και Σβερντλόφ ανήκουν σε προεξάρχουσες φυσιογνωμίες της σοβιετικής ιστορίας.

Από πολλά χρόνια, πολλά γνωστά κινεζικά τοπωνύμια έχουν άλλη επίσημη απόδοση από αυτή που παραδοσιακά χρησιμοποιούσαμε στις διάφορες γλώσσες. Για παραδειγμα το Πεκίνο αποδίδεται επίσημα στα αγγλικά ως Beijing (προφέρεται "πειγίν") και όχι ως Peking ή Peiping. Επίσης η Καντών αποδίδεται ως Guangzhou (Γκουάνγκτσου) και όχι ως Canton. Η ίδια η Κίνα λέγεται Zhongguo!

Η Βιρμανία έγινε Burma και μετά Myanmar, που είναι το παραδοσιακό της όνομα. Η Κεϋλάνη έγινε Σρί Λάνκα, που είναι δεκτό στην ελληνική γλώσσα, στην οποία, πάντως υπήρχε το όνομα Ταπροβάνη. Το ερώτημα είναι αν μια νησιωτική χώρα που αλλάζει όνομα ως κράτος, πρέπει να διεκδικεί και αλλαγή

του ονόματος του νησιού με βάση την κυρίαρχη γλώσσα-εθνότητα. Το άλλοτε Σιάμ είναι η σημερινή Ταϊλάνδη. Η σημερινή Ταϊβάν (ή Ταϊουάν) είναι η άλλοτε Φορμόζα, που σημαίνει στα πορτογαλικά, που ήταν γλώσσα της αποικιοκρατίας, «όμορφη» νήσος.

Η αλλαγμένη διεθνής ονομασία της πρώην Bombay- Βομβάης

Για όλες τις περιπτώσεις, όπου γίνεται χρήση όχι του επίσημου ή γενικά αποδεκτού ονόματος αλλά ενός άλλου ονόματος, χρησιμοποιούμε την έννοια εξωνύμιο ή εξώνυμο. Σύμφωνα με τα Ηνωμένα Έθνη (ΗΕ), «εξωνύμιο είναι ένα γεωγραφικό όνομα που χρησιμοποιείται σε μια γλώσσα για μια γεωγραφική οντότητα που κείται έξω από την περιοχή (area) όπου η γλώσσα έχει επίσημο καθεστώς και το οποίο διαφέρει από το όνομα που χρησιμοποιείται στην επίσημη γλώσσα της περιοχής όπου βρίσκεται η γεωγραφική οντότητα». Είναι φανερό ότι, σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, το λεξιλόγιό μας, με λέξεις όπως Γερμανία (γερμ., Deutschland), Γαλλία (γαλλ. France), Κωνσταντινούπολη (τουρκ. Istanbul), βρίθεται από εξωνύμια. Είναι ενδιαφέρον να επισημάνουμε εδώ πως η Τουρκία διεκδίκησε την αμετάφραστη χρήση της λέξης «Istanbul» από όλες τις γλώσσες-χώρες, ενώ η FYROM διεκδικεί τη μεταφρασμένη χρήση της ονομασίας της χώρας. Δηλαδή αν σε κάποια γλώσσα διδάσκεται ότι ο Μέγας Αλέξανδρος γεννήθηκε στη «Μουκουντάν» (= Μακεδονία), η FYROM πρέπει και αυτή να λέγεται Μουκουντάν στη γλώσσα αυτή, πράγμα που δημιουργεί μια ενιαία ιστορία του χώρου της. Υποστηρίζουμε ότι 1) είναι βέβαια δικαίωμα του κάθε κράτους και του κάθε λαού να κάνει χρήση οποιασδήποτε αυτοπροσδιοριστικής ονομασίας αλλά 2) η όποια ονομασία χρησιμοποιείται, δεν πρέπει να μεταφράζεται υποχρεωτικά και να διαδίδεται αναγκαστικά δια του οχήματος των διεθνών γλωσσών.

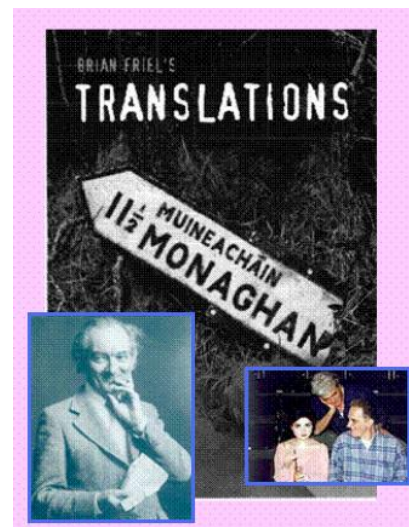
Αν και πολλές ρίζες λέξεων (κιν-, κινέζ-, σινικ- και σηρο- π.χ. Κίνα, κινέζικο, σινικό και σηροτροφία) εννοούν στη γλώσσα μας τη Zhongguo, αγνοούμε το πραγματικό όνομα της μεγάλης αυτής χώρας, της Κίνας. Ανάλογα βέβαια πράγματα συμβαίνουν και στις άλλες γλώσσες. Τα γερμανικά στα ρωσικά λέγονται «μουγκικά» (Νιμέτσκι, «γλώσσα των μουγκών») αλλά η χώρα Германия (Γκερμανίγια, Γερμανία).

<p>Republic of Zimbabwe</p>		
 	<p>Zimbabwe The Republic of Zimbabwe Zimbabwean</p>	<p>Zimbabwe la République du Zimbabwe Zimbabweéen</p>
	<p>Зимбабве Республіка Зімбáбве Зімбабвійскі зімбабвіец</p>	<p>Zimbabwe la República de Zimbabwe zimbabwense</p>
	<p>津巴布韦 津巴布韦共和国 津巴布韦的; 津巴布韦人</p>	<p>زیمبابوی جمهورية زیمبابوی زیمبابوی</p>

Η Ζιμπάμπουε. Απόσπασμα (δεξιά) από γλωσσάρι των Ηνωμένων Εθνών με τα επίσημα ονόματα των χωρών, των κρατών και των κατοίκων. Οι γλώσσες του γλωσσαριού, δηλαδή οι έξι επίσημες γλώσσες των ΗΕ, είναι αγγλικά και γαλλικά, ρωσικά και ισπανικά, κινέζικα και αραβικά.

Τα ΗΕ εκδίδουν σε τακτικά διαστήματα γλωσσάρια τα οποία περιλαμβάνουν τα επίσημα ονόματα των κρατών. Επίσης το Συμβούλιο Γεωγραφικών Ονομάτων των ΗΠΑ ([The United State Board on Geographic Names](http://www.usgpo.gov/)) εκδίδει γεωγραφικά ονοματολόγια (gazetteers).

Μια συστηματική μαζική αλλαγή τοπωνυμίων έγινε στην Ιρλανδία τον 19^ο αιώνα από τις βρετανικές δυνάμεις κατοχής. Σε έργο του με τίτλο «[Translations](#)» (1980), ο Ιρλανδός συγγραφέας Brian Friel καταγγέλλει τον πολιτισμικό ιμπεριαλισμό με επικέντρωση στα ζητήματα της γλώσσας ως εργαλείου αντίληψης του χώρου. Το έργο, που ανεβράστηκε και στην Αθήνα με τίτλο «Ο Ξεριζωμός», έχει ενδιαφέροντα γεω-χαρτογραφικά και σχολικά συμφραζόμενα.

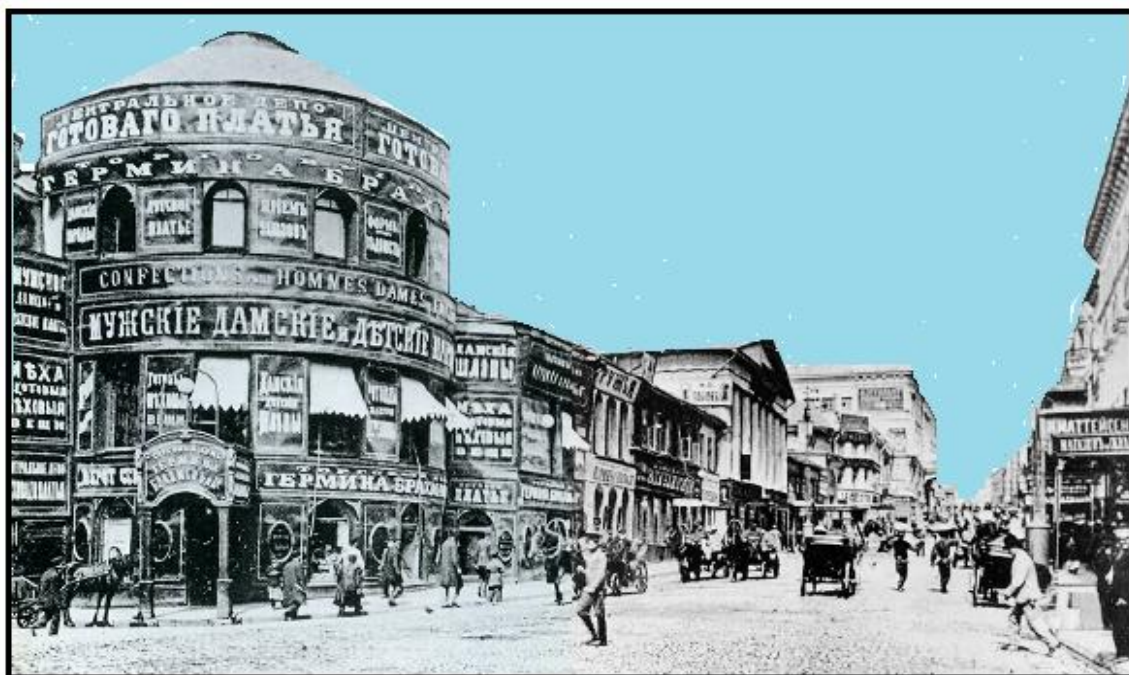
Στην εικόνα το εξώφυλλο με μια δίγλωσση πινακίδα, ο συγγραφέας και μια σκηνή.

ΤΑ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΜΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΤΟΥΣ

Στη χώρα μας, με τη τρισχιλιετή γραπτή παράδοση αλλά και τις πολλαπλές περιπέτειες του εδάφους που αποτέλεσε χώρο διαβίωσης του ελληνισμού, τα τοπωνύμια έχουν μεγάλο και ανεξάντλητο ενδιαφέρον. Μερικά επιβιώνουν από την αρχαία εποχή, ενώ τα περισσότερα αποτελούν ανασύσταση ή σύγχρονη επινόηση που συνήθως προκύπτει από μετονομασία.

Σε πόλεις μικρές, όπως η Πρέβεζα, αλλά κα πόλεις μεγάλες, όπως η Μόσχα, τα οδωνύμια αποτελούν μέσο έκφρασης τιμής απέναντι σε κάποια πρόσωπα ή μέσο προβολής της θεσμοποιημένης μνήμης, όπως τουλάχιστον την επιβάλλει το άρχον κοινωνικό σύμπλεγμα. Ο μεγάλος δρόμος της παραλίας, λέγεται στην Πρέβεζα Λεωφόρος Ελ. Βενιζέλου. Φωτογ. από το ιστολόγιο του καθ. Ευ. Αυδίκου.

Η μοσχοβίτικη εικόνα είναι από δρόμο της προεπαναστατικής εποχής. Και προσφέρεται σε κάθε είδους σημειολογικές και σημασιολογικές αναλύσεις. Τότε λεγόταν ακόμα Τβέρσκαγια (Οδός Τβερ) εννοώντας κατεύθυνση προς την πόλη [Τβερ](#). Μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση (1917) μετονομάστηκε σε Οδό Γκόρκι (Ουλίτσα Γκόρκαβα), ενώ η ίδια η πόλη Τβερ έγινε Καλίνιν, προς τιμήν του ομώνυμου σοβιετικού, ηγέτη. Αυτού του τελευταίου το όνομα έχουμε και στο [Καλίνινγκραντ](#) (την άλλοτε πρωσική πόλη Καίνιγκσμπεργκ, όπου είχε ζήσει ο Καντ). Οι επιγραφές των καταστημάτων έχουν πολύ «προεπαναστατικό» ενδιαφέρον. Διακρίνουμε μια γαλλική επιγραφή καθώς και δείγματα της παλιάς ορθογραφίας (κατάληξη -ABO και το σταυρωτό έψιλον Ѡ).

Οι μετονομασίες αποβλέπουν στον εξελληνισμό των ξενόγλωσσων τοπωνυμίων, συνήθως σλαβικών και τουρκικών. Γίνονται με προεδρικό διάταγμα για την έκδοση του οποίου ακολουθείται ορισμένη διαδικασία. Τα τοπωνύμια Βοστίτσα και Σάλωνα, γνωστά από τις συνελεύσεις που έγιναν εκεί στις παραμονές/αρχές της Ελληνικής Επανάστασης, έγιναν Αίγιο και Άμφισσα. Ωστόσο η Βόνιτσα και η Πρέβεζα, πόλεις του Αμβρακικού Κόλπου, έμειναν αμετάβλητες. Το ίδιο και τα Σπάτα και η Βαρυμπόμπη, που το όνομά τους προέρχεται από τις αρβανίτικες οικογένειες της περιοχής.

Ο [Γ.Π. Σαββίδης](#) επικρίνοντας σε ένα σημείωμά του την «"εθνική" μας πολιτική του άκριτου μασκαρέματος τόσων τοπωνυμίων» επισημαίνει σε βιβλιοκριτικό απόσπασμα από ένα σχετικό βιβλίο για τη Δωρίδα τα εξής: «Αποφασίστηκε από το Κράτος και τους μορφωμένους του συμβούλους να δοθούν ονόματα που, κατά την ταπεινή μου γνώμη στερούνται ιστορικής και λαογραφικής σημασίας. Και δόθηκαν ονόματα που βοήθησαν στον αφανισμό των μνημείων της ζωής των περασμένων αιώνων του λαού».

Με το ίδιο επικριτικό βλέμμα αντιμετωπίζονται μετονομασίες θέσεων στο Νομό Δωδεκανήσου. Σε τοπικό περιοδικό (*Δρόμος*, Δεκ. 1983) διαβάζουμε: «Ο τρόπος της πρόσφατης μετονομασίας απέδειξε την παντοδυναμία αλλά και την ασχετοσύνη της ελληνικής γραφειοκρατίας, της οποίας μερικές ενέργειες γίνονται –ας το πούμε ξεκάθαρα– επικίνδυνες και αντεθνικές! [...] Δεν είναι καθόλου λοιπόν αδικαιολόγητη η αγανάκτηση των ανθρώπων, που ασχολούνται συστηματικά με την ιστορία του τόπου, όχι μόνο γιατί παραγκωνίστηκαν αλλά και γιατί δυσκολεύεται η εργασία τους».

Το Συμβούλιο Τοπωνυμίων γνωμοδοτεί για ζητήματα σχετικά με τα τοπωνύμια. Το Λεξικό των Δήμων, Κοινοτήτων και Οικισμών της Ελλάδος, που εκδίδει η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος περιλαμβάνει λεξικογραφημένους τους 13.000 περίπου οικισμούς της χώρας μας. Η [Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού \(ΓΥΣ\)](#) διαθέτει ελληνόγραμμα και λατινόγραμμα ονοματολογία του ελλαδικού χώρου υπό έντυπη και ηλεκτρονική μορφή.

ΟΔΩΝΥΜΙΑ ΚΑΙ Η ΟΝΟΜΑΤΟΘΕΣΙΑ ΤΩΝ ΟΔΩΝ

Ο πυκνός σε ανθρωπογεωγραφικές εκδηλώσεις αστικός χώρος, η πόλη, έχει δώσει μια ιδιαίτερη μορφή στη γεωνυμία. Πρόκειται για τα ονόματα των οδών, οι οποίες πολυδιασπούν και ταυτόχρονα ανασυνθέτουν έναν τόπο. Με τις οδούς, ο χώρος ανακατανέμεται και συγκροτείται σε μια άλλη βάση. Ως κάποιιο βαθμό, οι οδοί γίνονται, αυτές οι ίδιες, καινούριοι τόποι. Τόποι ανθρωπικοί και επώνυμοι. Η Λεωφόρος των Ηλυσίων Πεδίων στο Παρίσι, η Πέμπτη Λεωφόρος στη Νέα Υόρκη, η Όξφορντ Στρίτ στο Λονδίνο, η [Μπάνοφ Στράσε](#) της Ζυρίχης, η [Ιστικλάλ Τσαντεσί](#) (το Πέραν) της Κωνσταντινούπολης ή η Τβέρσκαγια (Ουλίτσα Γκόρκαβα, Οδός Γκόρκι, κατά τη σοβιετική εποχή) της Μόσχας αποτελούν στην κυριολεξία τόπους. Και ταυτόχρονα σύμβολα για τους κοσμοπολίτες, τους ταξιδιώτες ή τους συναλλασσόμενους.

Το Τόκιο ίσως αποτελεί τη μόνη εξαίρεση μεγαλούπολης όπου οι πιο πολλοί δρόμοι δεν έχουν ονόματα! Όπως γράφει ο Στέλιος Κούλογλου: ακόμη και σήμερα αν κάποιος θέλει να δώσει τη διεύθυνση του σπιτιού του, δεν γράφει τον αριθμό ή το όνομα του δρόμου (που υπάρχει μόνο στα αρχεία του Δήμου) αφού κανένας ταξιτζής δεν θα ξέρει να βρει το δρόμο και κανένας περαστικός δεν θα μπορεί να βοηθήσει. Σχεδιάζει απλώς σε ένα χαρτί το σπίτι του, προσδιορίζοντας ορισμένα βασικά σημεία της γειτονιάς. Τα σημειωματάρια των διευθύνσεων είναι σελίδες γεμάτες με σχεδιαγράμματα. Το ζήτημα δεν άφησε απαρατήρητο και ο σημειολόγος Roland Barthes, ο οποίος συγκρίνει το δυτικό αριθμητικό τρόπο ονομασίας των οδών (π.χ. στις ΗΠΑ) με την ανυπαρξία κάθε ορθολογικού στοιχείου οδωνυμίας στο Τόκιο.

Ένας αμερικανοχαβανέζος επιχειρηματίας που διευθύνει μια πιτσαρία διανομής κατ' οίκον στο Τόκιο δηλώνει ότι σ' αυτή την τόσο πολύπλοκα εξελιγμένη πόλη μπορείς να βρεις το δρόμο σου μόνο με τη διαίσθηση. Ταυτόχρονα όμως έχει επινοήσει ένα δίκτυο διανομής «πίτσας σε 30 λεπτά» που βασίζεται στη διαδρομή που μπορεί να καλύψει το μηχανάκι σε 7 λεπτά. Ο ισοπεδωτικός σεισμός του 1923, οι βομβαρδισμοί του Β' Παγκ. Πολέμου και οι βιαστικές ανοικοδομήσεις που επακολούθησαν ίσως είναι η αιτία για την κατάσταση αυτή. Μερικοί ιστορικοί όμως υποστηρίζουν ότι το χαώδες πρότυπο του Τόκιου δεν είναι τυχαίο αλλά ακολουθήθηκε εκ προθέσεως. Η μη συστηματική χάραξη των οδών και η αναγνώριση των παραδοσιακών χωριών που ανάβλυσαν και απλώθηκαν άτακτα είχε το πλεονέκτημα να μπορεί να επιβραδύνει την προέλαση των εισβολέων στις πόλεις-φέουδα των αρχόντων. Και ίσως σε μεταγενέστερη φάση αυτά τα αυθόρμητα πολεοδομικά στοιχεία να αποτέλεσαν και πολεοδομικό πρότυπο στο οποίο δόθηκε μια πρωτοκαθεδρία στη φυσικότητα του τοπίου. Όσο, βέβαια, αυτό δεν χάνεται από τις μεγάλες οδικές αρτηρίες και τους ουρανοξύστες που βρίσκονται σκόρπιοι σε κάθε συνοικία!

ο Ροβινσών του Δ. ΠΕΤΣΕΤΙΔΗ

Το μικρό αυτό εικονόγραμμα (κόμιξ) εκφράζει πολύ απλά και καθαρά το ζήτημα της γεωπολιτικής της γεωνυμίας.

Αν η έλλειψη συστηματικής οδωνυμίας αποτελεί ένα κατάλοιπο της προσπάθειας για διατήρηση της άσκησης της εξουσίας με βάση τις ίδιες τις

δομές του χώρου (στο Τόκιο), το ίδιο πράγμα γίνεται, σε συμβολικό επίπεδο, με τη συστηματική οδωνυμία που συμβάλλει στη διατήρηση της άσκησης της εξουσίας με την φιλοξευσιαστική οδωνυμία (Οδός Βασιλέως..., Οδός Πρωθυπουργού...). Στις μικρές πόλεις, όταν κάποιος ζητάει πληροφορίες χρησιμοποιώντας οδό και αριθμό, δηλώνει έμμεσα το γεγονός ότι δεν είναι από κείνα τα μέρη, αφού είναι βέβαιο ότι οι ντόπιοι έχουν άλλο σύστημα σήμανσης. Ωστόσο η οδωνυμία, που τους είναι εντελώς άχρηστη για τον προσανατολισμό τους, μετέχει του συμπλέγματος της θεσμοποιημένης μνήμης που συνήθως παράγουν και αναπαράγουν οι κρατικοί μηχανισμοί και όχι μόνο αυτοί.

Το όνομα ενός ουαλικού χωριού, λέγεται πως έχει περισσότερα γράμματα από όσους κατοίκους έχει το χωριό. Η μετάφραση στα αγγλικά: *St Mary's Church in the Hollow of the White Hazel near a Rapid Whirlpool and the Church of St. Tysilio near the Red Cave.*

Χαρακτηριστικά είναι τα όσα γράφει σε μian ερευνά του ο [Ευάγγελος Αυδίκος](#) για τις ονομασίες και μετονομασίες των οδών στην Πρέβεζα, όπου επικρατεί το συνηθισμένο προσωπολατρικό στοιχείο: «Οι οδοί της Πρέβεζας φιλοξενούν τους Φιλελεύθερους ένα χρόνο μετά τους φιλοβασιλικούς. Πάνω σε αυτές καταγράφεται η σφοδρή κομματική και ιδεολογική σύγκρουση που σπάρραζε την Ελλάδα στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Οι αποφάσεις του δημοτικού συμβουλίου Πρέβεζας αντανακλούν το τρόπο πρόσληψης από το λαό των κυρίαρχων αντιθέσεων της ελληνικής κοινωνίας.[...]. Η βασική μορφή πρόσληψης ήταν η μετονομασία των οδών με ονόματα που σηματοδοτούσαν

την κατάφαση και κυρίως την αφοσίωση και προσήλωση σε κάποιες ιδεολογικές και πολιτικές αρχές.[..] Γινόταν μάλιστα με τόσο απόλυτο και θορυβώδη τρόπο, ώστε να πείσουν κάποιους για την προσήλωσή τους». Τα τελευταία χρόνια, πάντως, το δημοτικό συμβούλιο, ασκώντας την οδωνυμική του εξουσία στράφηκε προς αξίες λιγότερο φθαρτές και καθόλου προσωπολατρικές. Ο μεγαλύτερος δρόμος της πόλης αυτής μετονομάστηκε σε «Λεωφόρο Ειρήνης». Κατά περίεργη σύμπτωση είναι ο δρόμος που φτάνει απέναντι σχεδόν από την ΝΑΤΟϊκή αεροπορική βάση των AWACS...

Παρόμοιες είναι βέβαια οι συνθήκες σε όλες τις ελληνικές πόλεις χωρίς να αποτελεί εξαίρεση και η πρωτεύουσα. Από καθαρά γεωγραφική και σημειολογική πλευρά μάλιστα θα μπορούσαμε να επισημάνουμε και το εξής: Ενώ ο χώρος του λεκανοπεδίου φαίνεται σε μεγάλο βαθμό ενιαίος και αδιαίρετος –Αθήνα–, κάθε δήμος του μπορεί να τιμήσει με ονοματοθεσία ένα πρόσωπο, έστω και αν υπάρχουν ήδη οδοί με το όνομα αυτό σε άλλα σημεία του Λεκανοπεδίου. Έτσι έχουμε 46 δρόμους με το όνομα του Ελευθερίου Βενιζέλου –με πιο γνωστό την Οδό Πανεπιστημίου!–, 33 με το όνομα του Βασιλέως Κωνσταντίνου και άλλες 33 με το όνομα του Αριστοτέλους. Οι οδηγοί ταξί διηγούνται διάφορες ιστορίες καθημερινής επικοινωνιακής τρέλας γι' αυτή την πολυσημία και πώς από το ντύσιμο, την ομιλία και μίαν αυθόρμητη χειρονομία του επιβάτη μια "Βασιλίσσης Σοφίας" μπαίνει σωστά στο νοητικό τους χάρτη. Ο Δήμος Δάφνης καθιέρωσε ξεχωριστό χρώμα για τις πινακίδες των δρόμων του. Έτσι χρωματίζει και εξωραΐζει το έδαφος άσκησης της εξουσίας του και ταυτόχρονα διευκολύνει τους διακινουμένους μεταξύ των όμορων δήμων.

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΓΕΩΝΥΜΙΩΝ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΠΡΟΣΩΝΥΜΙΑ

Στο μέρος που ακολουθεί θα εμβαθύνουμε στην ετυμολογία μερικών γεωνυμίων και ονομάτων λαών. Θα προσεγγίσουμε επίσης και το χώρο των γεωγραφικών προσωνυμίων (geographical nicknames). Η επαφή των δυο ζητημάτων δεν είναι τυχαία. Πραγματικά, στο προσωνύμιο βλέπουμε καθαρά το συμβολισμό ή τη μεταφορά που επιχειρούνται, πράγμα που στο γεωνύμιο κρύβεται, οπότε χρειάζεται να καταφύγει κανείς στην ετυμολόγησή του. Εξάλλου, θα μπορούσε να υποστηριχτεί, χωρίς υπερβολή, ότι τα πραγματικά γεωνύμια είναι σε μεγάλο βαθμό προσωνύμια τα οποία αναγνωρίστηκαν, επικράτησαν ή επιβλήθηκαν.

Η επιλογή των ετυμολογικών περιπτώσεων έγινε με διάφορα κριτήρια και με σκοπό να καταδειχθεί η ποικιλία την οποία παρουσιάζει η προέλευση των τοπωνυμίων και των εθωνυμίων. Τα γεωγραφικά προσωνύμια επελέγησαν ενδεικτικά ώστε να φανεί η λειτουργία της μεταφοράς.

Στις επόμενες σελίδες ακολουθεί παράρτημα με πίνακα γεωνυμίων και γεωγραφικών προσωνυμίων στο οποίο και παραπέμπουμε για να γίνουν κατανοητές οι παρατηρήσεις που ακολουθούν.

(A) Όπως παρατηρούμε, ως προς την ετυμολογία:

1. Μερικοί τόποι ή πόλεις ή και λαοί έχουν ονόματα που προέρχονται από κάποια χαρακτηριστικά του φυσικού χώρου (Μάλτα, Πολωνία).
2. Σε άλλες περιπτώσεις έχουμε μια τυχαία χρήση ενός τοπωνυμίου που τελικά επικρατεί ενώ το περιεχόμενό του δεν ανταποκρίνεται στη γενικώς αντιληπτή πραγματικότητα (Ρίο Ιανέιρο, Καμερούν).
3. Ο λόγιος σχηματισμός είναι επίσης πολύ διαδεδομένος (Αυστραλία., Ινδοκίνα).
4. Η τιμητική χρήση ενός ονόματος ηγεμόνα γίνεται επίσης συχνά (Μαριάννες Νήσοι, Φιλιππίνες).
5. Πολλοί λαοί ταυτίζονται ονοματολογικά με την ανθρωπότητα, δηλαδή αυτο-αποκαλούνται «οι άνθρωποι» (Αϊνού, Κανάκ, Μπαντού).
6. Μερικοί λαοί ταυτίζονται ονοματολογικά με τον αλαζονικό χαρακτηρισμό του «δυνατού» (Βιρμανία, Τουρκία).
7. Σε μερικές περιπτώσεις έχουμε μια μυθολογική συσχέτιση (Καλκούτα).
8. Ένα τοπωνύμιο μπορεί να ονομάσει δυο διαφορετικές γεωγραφικές οντότητες (Βόρνεο, Μπρουνέι).
9. Σε πολλές περιπτώσεις το όνομα φτάνει στη δική μας γλώσσα όχι κατευθείαν από την αντίστοιχη γεωγραφική οντότητα αλλά με κάποια μεσολάβηση (Κοπεγχάγη).

Πρέπει εδώ να επισημάνουμε ότι, παρά τη μεγάλη διαφοροποίηση ως προς την προέλευση, που ο μικρός πίνακας που ακολουθεί δε μας επιτρέπει να αντιληφθούμε, στις περισσότερες περιπτώσεις υπάρχει, σε λανθάνουσα ή φανερή μορφή, μια διαδικασία ονοματοθεσίας που απορρέει από σχέσεις εξουσίας και επιβολής του ονόματος. Θα μπορούσαμε δηλαδή άνετα να μιλήσουμε για μια γεωπολιτική της γεωνυμίας. Και μάλιστα, αυτή δεν εξαντλείται στην ονοματοθεσία αλλά συνεχίζει με άλλα μέσα και στην αποδοχή ενός ονόματος από τρίτους. Αν πάρουμε για παράδειγμα την Αυστραλία βλέπουμε ότι αυτή η ήπειρος πήρε ένα λόγιο ευρωπαϊκό όνομα μέσω της βρετανικής στρατιωτικής κυριαρχίας. Από την άλλη μεριά, το όνομα της δανικής πρωτεύουσας Κοπεγχάγης φθάνει στη γλώσσα μας μέσω των γαλλικών και όχι από τα δανικά. Επισημαίνεται εδώ κάποια πολιτιστική ή πολιτική επιβολής, όχι βέβαια αναγκαστικά από Γάλλους αλλά ίσως από έλληνες γεωγράφους, λόγιους, διπλωματικούς ή (στη σύγχρονη εποχή) τα ΜΜΕ. Πρόσφατο παράδειγμα είναι το Κόσοβο και η ονομασία των κατοίκων του «Κοσοβάρων». Η κατάληξη *-άρος* δεν είναι συνήθης στα ελληνικά, και μάλλον πρόκειται για σύγχρονο «έτοιμο» δάνειο με επίδραση ξένων γλωσσών. Πιο φυσική θα ήταν η κατάληξη *-ίτης* («Κοσοβίτης») που συναντούμε σε πολλά εθνικοτοπικά ονόματα (Κεράσοβο-Κερασοβίτης, Μέτσοβο-Μετσοβίτης, Τέροβο-Τεροβίτης).

(B) Ως προς τα προσωνύμια, οι παρατηρήσεις μας θα είναι πιο σημειακές, αφού και η εμβέλεια των προσωνυμίων είναι περιορισμένη.. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, την προσωνυμία «το νησί» για το νησάκι Αλκατράζ, όπου

βρίσκονταν οι περίφημες φυλακές, απέναντι στην πόλη Σαν Φραντσίσκο. Εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με την επιβολή ενός τοπωνυμίου που διεκδικεί μια αποκλειστικότητα, σαν να ήταν το μόνο και σπουδαιότερο νησί. Αλλά υπάρχει κάτι το δραματικό ή υπαινικτικό και ειρωνικό, που καθιστά το Αλκατράζ το κατ' εξοχήν νησί: οι φοβερές φυλακές. Την ίδια έννοια είχαν στην Ελλάδα παρόμοιες αναφορές «στα νησιά» όπου υπήρχαν στρατόπεδα πολιτικών εξόριστων.

Ας δούμε επίσης, σαν παράδειγμα, την παρομοίωση της Κορίνθου σαν «Παρίσι του Αρχαίου Κόσμου». Το ζήτημα αποτελεί αντικείμενο μιας βαθύτερης ανάλυσης –που δεν πρόκειται βέβαια να γίνει εδώ– με σκοπό να αναγνωρισθούν τα συγκρίσιμα μεταξύ Παρισιού και Κορίνθου στοιχεία και να αιτιολογηθεί ή όχι το προσωνύμιο. Τέτοια στοιχεία είναι ίσως και για τις δυο πόλεις: η συσσώρευση πλούτου, η ελευθεριότητα κάποιων κύκλων ή στρωμάτων του πληθυσμού, οι αποικίες, η επανάσταση (του 657 π.Χ. στην Κόρινθο και του 1789 στο Παρίσι). Φυσικά υπάρχουν αυστηρότερα και σοβαρότερα κριτήρια ελέγχου ομοιότητας των πόλεων του κόσμου που σχετίζονται με την παραγωγή και την κατανομή του πλούτου σε αυτές. Αλλά σε μια πρώτη προσέγγιση είμαστε υποχρεωμένοι να παραδεχτούμε πως το προσωνύμιο αυτό εκφράζει κάποια χονδρική ομοιότητα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑΣ ΓΕΩΝΥΜΙΩΝ

ΟΝΟΜΑ	ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ	ΣΗΜΑΣΙΑ
Αγκόλα	Απόδοση του ονόματος ενός τοπικού φυλάρχου στα Πορτογαλικά.	
Αιγαίο	Πιθανώς από προελληνική λέξη.	«Κύματα», δηλαδή θάλασσα.
Αίγυπτος	Πιθανώς από προελληνική λέξη.	«Παραθαλάσσια χώρα».
Αϊνού	Ιθαγενείς του βορειότατου νησιού Χοκάιντο της Ιαπωνίας. Επιζούν ακόμα μερικές χιλιάδες.	«Οι άνθρωποι».
Άμστερνταμ	Φυσική γεωγραφική έννοια.	«Ανάχωμα στον Ποταμό Άμστελ».
Ανδαλουσία	Παραφθορά από το όνομα των Βανδάλων.	«Νομάδες».
Ανόι	Παλιό όνομα της πρωτεύουσας του άλλοτε Βορείου Βιετνάμ.	«Μεταξύ (δυο) ποταμών».
Αυστραλία	Λατινογενής λέξη που	«Νότια, νοτόγεια»

	χρησιμοποίησαν οι Άγγλοι για την μέχρι τότε «Νέα Ολλανδία».	
Αυστρία	Εκλατινισμένη απόδοση της γερμανικής λέξεως Österreich.	«Ανατολικό (γερμανικό) βασίλειο».
Βαλκάνια	Η οροσειρά του Αίμου.	Τουρκική λέξη που σημαίνει όρη ή οροσειρά.
Βάρβαροι	Ονοματοποιία από το "μπουρ-μπουρ" που ακούγεται όταν οι ξένοι μιλάν τη δική τους γλώσσα, που αγνοούμε.	Η μειωτική σημασία του άλλου.
Βιρμανία	Πιθανή παραφθορά της βιρμανικής λέξης «myanma».	«Οι δυνατοί».
Βόρνεο	Παραφθορά του ονόματος της πόλης Μπρουνέι, που έχει δώσει το όνομά της και στο Σουλτανάτο Μπρουνέι.	
Γραικοί	Παλαιότερο όνομα των Ελλήνων. «...Οι καλούμενοι τότε μεν γραικοί, νυν δε Έλληνες» (Μετεωρολογικά, Αριστοτέλους). Ίσως προέρχεται από τοπωνύμιο.	Ίσως προέρχεται από τοπωνύμιο.
Ινδοκίνα	Λόγια επινόηση γεωγράφου των αρχών του 19ου αιώνα για να ονομάσει την χερσόνησο που είναι μεταξύ Ινδίας και Κίνας.	
Καλκούτα	Στη σανσκριτική γλώσσα "Kali-Kata".	«Κατοικία της Θεάς Κάλι».
Καμερούν	Από τις γαρίδες ή караβίδες που πρόσεξαν οι πορτογάλοι, όταν έφτασαν το 1471 στην περιοχή. Το όνομα «ποταμός των γαρίδων» δόθηκε σε ένα ποτάμι. Μετά δόθηκε σε ολόκληρη τη χώρα από τους Γερμανούς.	«Γαρίδες».
Κανάκ	Οι ιθαγενείς της Νέας Καληδονίας.	«Οι άνθρωποι».
Κοπεγχάγη	Η ελληνική λέξη προέρχεται από μεταγλώττιση της αντίστοιχης γαλλικής.	Η δανική σύνθετη λέξη København σημαίνει «Εμπόρων Λιμάνι».
Λιβερία	Liberia: Ιδρύθηκε από ελευθερωμένους αφρο-αμερικάνους.	«Χώρα των Ελεύθερων».
Μάλτα	Από την ελληνική ονομασία Μελίτη, που χαρακτηρίζει τη φυσικο-γεωγραφική της μορφή.	Προέρχεται από ρίζα που σημαίνει «βραχώδες ύψωμα».

Μαριάννες Νήσοι	Εκεί ο Ειρηνικός Ωκεανός έχει το μεγαλύτερο βάθος του. Από το όνομα της ισπανίδας βασίλισσας Μαρίας Άννας.	
Μίσιγκαν	Πόλη και Λίμνη των ΗΠΑ, από ινδιάνικη λέξη.	«Μεγάλη λίμνη».
Μόναχο	Από τους μοναχούς που αποθήκευαν το αλάτι που προέρχονταν από το Σάλτσμπουργκ. (= αλατόβουνο).	
Μπαντού	Όλοι σχεδόν οι μαύροι λαοί της Υποσαχαρικής Αφρικής.	«Οι άνθρωποι».
Πολωνία	Από την πολωνική λέξη pole. Αντιστοιχεί στο ανάγλυφο της χώρας	«Πεδιάδα, πεδινή χώρα».
Ρίο Ιανέιρο	Οι πορτογάλοι που ανακάλυψαν την περιοχή τον Ιανουάριο του 1504 νόμισαν ότι ο κόλπος ήταν εκβολές ποταμού!	Rio de Janeiro = «Ποταμός του Γενάρη».
Σόφια	Ονομάστηκε έτσι από το 16ο αι. από τη μνημειώδη εκκλησία Αγία Σοφία.	(Αγία) Σοφία.
Ταϊλάνδη	«Χώρα των Ελευθέρων».	«Χώρα των Ελευθέρων».
Τέξας	Με αυτή τη λέξη υποδέχτηκαν τους πρώτους Ισπανούς οι Ινδιάνοι ενός χωριού. Ο χαιρετισμός θεωρήθηκε, από παρεξήγηση, ότι ήταν το όνομα της περιοχής.	«Φίλοι».
Τουρκία	Χώρα των «Τούρκων».	Κατά μια άποψη "turk" σημαίνει δύναμη.
Φιλιππίνες	Ονομάστηκαν έτσι προς τιμήν του ισπανού βασιλιά Φιλίππου του Β'.	.
Χαρτούμ	Πρωτεύουσα του Σουδάν που βρίσκεται στην τριγωνική γλώσσα γης μεταξύ Λευκού και Κυανού Νείλου.	«Προβοσκίδα ελέφαντα».

Β. ΠΙΝΑΚΑΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΝΥΜΙΩΝ

Πόλη - Χώρα	Προσωνύμιο
Αθήνα	- Μάτι της Ελλάδας - Ιοστεφές άστυ.

	Επίσημαίνεται επίσης η χρήση της Αθήνας σε πολλές εκφράσεις του τύπου «Κόρδοβα, η Αθήνα της Δύσης», «Εδιμβούργο, Αθήνα της Σκωτίας» κ.λπ.
Αλκατράζ	- Το Νησί - Νησί του πελεκάνου (από τη σημασία της αραβικής λέξης "αλκατράζ") - Νησί του αγύριστου.
Εδιμβούργο	- Αθήνα του Βορρά - Πύργος των παρθένων - Πόλη των παλατιών - Σύγχρονη Αθήνα - Βουνό της θλίψης - Βασίλισσα του Βορρά.
Ιρλανδία	- Αχίλλειος πτέρνα της Αγγλίας - Σμαράγδι της Ευρώπης - Αγία Νήσος - Νησί των Αγίων - Νησί της πατάτας - Λυκονήσι
Κίνα 中国	- Ουράνια αυτοκρατορία - Ολάνθιστη χώρα - Πεινασμένος δράκος - Κοιμισμένος γίγαντας - Μέσο βασίλειο (είναι η ετυμολογία του ονόματος της Κίνας, όπως αποδίδεται με κινεζικούς χαρακτήρες, βλ. αριστερά).
Κόρινθος	- Φως της Ελλάδας - Παρίσι του Αρχαίου Κόσμου
Μπορντό	- Οίκος του Οίνου
Σομαλία	- Κέρας της Αφρικής (λόγω της χαρτογραφικής ομοιότητας με κέρας)
Χονγκ-Κονγκ	- Τράπεζα της μισής ανθρωπότητας.
Εφτά δράκοι	- Λέγεται για το σύνολο των εξής χωρών: Ινδονησία, Μαλαισία, Νότια Κορέα, Σιγκαπούρη, Ταϊβάν, Ταϊλάνδη και Χονγκ-Κονγκ)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Gaston Bachelard, *La poétique de l'espace*, Quadrige/PUF, 1981,, σελ. 92, 199.

Alfred Gell, «The Landscape of Forest», στο Eric Hirsch and Michael O'Hanlon (Ed.), *The Anthropology of Landscape*, Clarendon

- Press-Oxford, 1995, σελ. 233-254.
- Arthur Guest, *Man and Landscape*, Heinemann, 1978
- Cyrus H. Gordon, *Before Columbus*, London, 1971.
- Francis Hitching, *Petite encyclopédie des grands mystères du monde*, Albin Michel, 1978, σελ. 77-80.
- Le Monde/Voyages*, «Terres d'Asies», Samedi 8 octobre 1994, σελ. I-XVI
- Serge Losique, *Dictionnaire étymologique des noms de pays et de peuples*, Editions Klincksieck, 1971.
- Harold S. Sharp, *Handbook of Geographical Nicknames*, London, 1980
- David E. Sopher, «The Structuring of Space in Place Names and Words of Space», στο *Humanistic Geography*, Ed. by David Ley & Marwyn S. Samuels, Croom Helm, London, 1978, σελ. 251-268.
- The Unesco *Courier*, Οκτ. 1989, αφιέρωμα "Μνήμες Δρόμων".
- UN Glossary*, No 330, 1991
- UN Glossary*, No 345, 1993
- US Board on Geographic Names, φυλλάδιο του BGN

- Βαγγέλης Αυδίκος, «Η αποτύπωση των ιστορικών και κοινωνικών γεγονότων στην ονοματοθεσία των οδών της Πρέβεζας», στο *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, Έτος Ζ, Τεύχος 24, σελ. 49-70.
- ΕΣΥΕ, Λεξικό των Δήμων, Κοινοτήτων και Οικισμών της Ελλάδος, Αθήναι, 1984
- Γιάννη Καμπουρόπουλου, «Δήμοι χωρίς "πιστοποιητικά γεννήσεως"», *Η Καθημερινή*, 21.8.94.
- Νίκος Κεραμίδας, Οι δήμοι αναζητούν τις ρίζες τους, *Η Καθημερινή*, 25.6.92.
- Νικ. Γ. Κοντοσόπουλος, «Graecia ή Hellas», *Αντί*, τ. 576, σελ. 38-39 .
- Νικ. Γ. Κοντοσόπουλος, *L'influence du français sur le grec*, Athènes, 1978
- Στέλιος Κούλογλου, *Απώ Ανατολή*, Νέα Σύνορα, χ.έ.έ.
- Ο Δρόμος*, Τεύχος 17-18, Δεκ. 83, Ρόδος, σελ. 6-7.
- Π.Δ 312/1982, 313/1982, Μετονομασίες στο Νομό Δωδεκανήσου και στο Νομό Ιωαννίνων, *ΦΕΚ* 112/1982, τ.Α.
- Κ. Μ. Σοφούλη, Β. Νταλάκου, Η "Νησιωτικότητα" στην Ποίηση του Ελύτη, στα *Αιολικά Φύλλα*, Χρ. Ζ, Τεύχος 27, Οκτ. 1002, σελ. 181-194.
- Γ.Π.Σαββίδης, «Η εθνική μας αοριστία», επιφυλλίδα σ *Τα Νέα*, 3.1.1991.
- Χρ. Σαρτζετάκης, (Επιστολή), *Αντί*, τ. 579, σελ. 45.